

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА ЗА ОПШТУ ИСТОРИЈУ ДВАДЕСЕТОГ ВЕКА У ЕЛЕКТРОНСКОМ ФОРМАТУ

Сажетак: У раду се даје приказ коришћења стране литературе у електронском формату при изучавању одређених тема из Опште историје двадесетог века, и разматрају његове предности и мане. Развој информатичких технологија допринео је да се све већи број докумената, чланака и монографија налази доступан за ишчитавање или преузимање на светској мрежи, па се као пандан штампаној појавила у оптицају и електронска књига, такозвана Е-book. Коришћење електронске књиге омогућава нам да дођемо до литературе која је потребна ради лакшег разумевања одређених догађаја који су пре свега везани за двадесети век, а која раније није била доступна. Документи доступни за преузимање могу се складиштити на рачунару, и касније ишчитавати уз одговарајући програм као PDF (Portable Document Format) фајлови. На светској мрежи постоји већи број специјализованих сајтова који нуде бесплатно преузимање или читање извора и литературе за различите историјске периоде укључујући и двадесети век. Све ово, уз познавање страних језика и рада на рачунару, може знатно олакшати научноистраживачки рад и проширити круг доступне литературе.

Кључне речи: електронска књига, интернет, компјутер, историја двадесетог века

1. Развој информатичких технологија и њихов утицај на историјску науку

Убрзан развој информатичких технологија обележио је крај двадесетог и почетак двадесет првог века. Као никада раније рачунари су постали неизоставни део свакодневног живота и незаменљиво оруђе у многим пословима. Њихова све већа распрострањеност и доступност, у комбинацији са развојем и популаризацијом интернета, учинила је да многе информације буду надокхват руке. Велики део материјала до кога се некада могло доћи само у библиотекама, архивима или кинотекама дигитализован је, и данас се налази доступан на само неколико кликова мишем. На светској мрежи могу се наћи чланци, фотографије, карте, видео и аудио записи, новински или научни чланци и читаве монографије.

Историчаре пре свега занимају извори и литература релевантни за периоде којима се непосредно баве и проучавају. Нас, као студенте Историје

двадесетог века, наравно занимају извори и литература релевантни за наш предмет. Са задовољством можемо констатовати да на интернету постоји више специјализованих сајтова који објављују нама интересантне документе, монографије или бар делове монографија, чланке и географске карте. Ништа чудно, будући да је двадесети век, буран, насилан и преломан какав је био, предмет сталне пажње и научника и лаика.

У овом чланку размотрићемо неке од најзанимљивијих, и по нашем мишљењу најрелевантнијих интернет адреса, и неке од интересантних докумената које смо пронашли.

Пре него што пређемо на конкретне примере дигитализоване литературе, морамо се позабавити феноменом такозваних електронских књига (E-book, electronic book). Књиге у електронском формату нису тако нов изум како би се испрва могло мислити. Прве дигитализоване књиге појавиле су се шездесетих година прошлог века, док је сам термин E-book настао средином осамдесетих година. Велики значај за популаризацију овог формата писане речи имало је покретање интернет сајта Пројекат Гутенберг (Project Gutenberg)¹ 1971. године. Овај сајт, који ради на волонтерској бази, има за циљ да дигитализује и објави што већи број књига од општег културног значаја како би биле доступне што широј публици. Данас има преко 40.000 наслова у својој архиви.

Електронске књиге постале су стандард скоро колико и штампане, па се већина новообјављених наслова на западу у продаји појављује и у електронском и у штампаном формату. За ишчитавање ових наслова потребно је имати одговарајући програм инсталиран на рачунару. Стандардни формат је PDF (Portable Document Format), а најпопуларнији програм за отварање ове врсте фајлова Adobe reader. Осим најновијих наслова који су доступни у продаји, неки наслови налазе се у слободном оптицају. Било да се електронска књига купује или слободно преузима, она се може ишчитавати директно на интернет адреси или складиштити на рачунару.

Свакако значајнији и занимљивији су дигитализовани примарни извори. Функционише већи број специјализованих интернет сајтова, који садрже историјске изворе у електронском формату за одређени период или више њих. Ови сајтови подмирују потребу да нека од најпознатијих и најзначајнијих докумената из историје буду брзо и лако доступна широј јавности, мада највећу корист вероватно имају ученици и студенти. Зависно од сајта налазе се раврстана у категорије, тематски или по периоду, као чланак за ишчитавање на самом сајту, или документ који се може преузети на рачунар. Документи се некада налазе на оригиналном језику, мада је много чешћи случај да је у питању енглески превод. Осим појединачних докумената ту су и дигитализоване збирке, које су изузетно корисне и вредне. Овде ћемо навести само оне најважније који ће послужити као добар пример.

¹ www.gutenberg.org

Пројекат Авалон (The Avalon Project)² је интернет страница чувеног америчког Универзитета Јејл која садржи дигитализоване документе из области права, историје, економије и политике од античког доба до данашњих дана. Документи су разврстани у збирке према историјском периоду коме припадају, списи из старог или средњег века чине групе за себе, док свако столеће новог века има своју збирку. Сама збирка посвећена двадесетом веку садржи велики број занимљивих докумената. Налазимо многе међународне уговоре као што су Англо-руски Антанта из 1907. године, Атланска повеља из 1941. године или Багдадски пакт из 1955. године³, али и збирке докумената груписане око неког догађаја, на пример група докумената око Кубанске ракетне кризе 1961. са званичним папирима укључујући и тадашњу преписку између председника САД Џона Ф. Кенедија и СССР-а Никите Хрушчова.⁴ Сами документи нису доступни за преузимање у виду ПДФ фајла, али садрже корисне везе према другим повезаним документима унутар текста, а на крају сваког од докумената налази се назив збирке и институције одакле је преузет. Ова адреса може да послужи као добар извор материјала, међутим треба скренути пажњу на неке њене мане. Пре свега документи у једној збирци посвећеној неком временском периоду поређани су абecedним редом, према наслову самих докумената, што умногоме отежава потрагу. Долазили смо у ситуацију у којој смо морали да читав садржај збирке прегледамо од почетка до краја, само да бисмо видели да докумената који нас интересује у њој нема. Други проблем је што су документи који су изабрани да се нађу на сајту везани пре свега за историју Сједињених Америчких Држава, посредно или непосредно. Иако је ово разумљиво, имајући у виду да је ово сајт намењен пре свега америчким студентима, ипак је тиме избор докумената који би нама могао бити од користи нешто сужен.

Internet History Sourcebooks Project⁵ је интернет страница америчког језуитског Универзитета Фордхам из Њујорка, настао је још 1996. године, као сајт који би садржао линкове до историјских докумената који се већ налазе на мрежи, али данас поред њих садржи и документе локално постављене на сајту. Документи су распоређени према периоду у три велике целине: антика, средњи век и модерно доба. Постоји и географска подела према континентима, и у оквиру тих целина даље су документи груписани тематски. Део сајта посвећен модерном добу нуди нам изворе за период од великих географских открића до најскоријег времена. Двадесети век је детаљно покривен, и што

² <http://avalon.law.yale.edu/default.asp>

³ 20th Century Documents, The Anglo-Russian Entente 1907, доступно на: http://avalon.law.yale.edu/20th_century/angrusen.asp [19. 01. 2013]; 20th Century Documents, Atlantic charter, доступно на: <http://avalon.law.yale.edu/wwii/atlantic.asp> [19. 01. 2013]; 20th Century Documents, Bagdad Pact; February 4. 1955, доступно на: http://avalon.law.yale.edu/20th_century/baghdad.asp [19. 01. 2013].

⁴ 20th Century Documents, Cuban Missile Crisis and Aftermath, доступно на: http://avalon.law.yale.edu/subject_menus/msc_cubamenu.asp [19. 01. 2013].

⁵ <http://www.fordham.edu/halsall/mod/modsbook.asp>

је много важније из више углова. На пример, у документима који се односе на међународни период налазимо не само дипломатске уговоре, него и записе који се односе на друштво и културу. Осим великих европских и светских сила заступљене су и мање европске државе, државе Латинске Америке и Далеког истока и Африке. Након одељака посвећених успону фашизма и нацизма, те самом Другом светском рату, долазе они посвећени периоду Хладног рата, деколонијализацији Африке и Азије, друштвеним покретима, научној и религијској мисли и поп култури. Све ово чини да овај сајт делује као добро организован и срећен каталог историјских извора. Међутим ни он није без својих мана. Будући да је настао пре свега као збирка извора који су се већ претходно налазили на интернету, стиче се утисак да нема јасног критеријума по коме су бирани документи већ да су се у тематским целинама нашли они документи који су се тренутно затекли, тако да делови сајта варирају у квалитету и квантитету грађе. Ако ни због чега другог, Internet History Sourcebooks Project заслужује пажњу због саме величине пројекта, као и огромног временског и географског простора који тежи да покрије.

Internet Archive⁶ је непрофитна интернет библиотека, чија је сврха да омогући трајан приступ истраживачима, историчарима и широј јавности историјским збиркама које постоје у дигиталном формату. Настала 1996. године, развила се тако да укључује текстове, аудио и видео материјал у своје збирке, циљ јој је да прикупи што је могуће више дигиталних издања на једном месту. Може се користити као претраживач издања која су дигитализована и налазе се на мрежи, будући да сарађује са другим библиотекама сличног типа и конвенционалним библиотекама, укључујући америчку Конгресну библиотеку и Институт Смитсонијан. Може се пронаћи већи број збирки објављених извора за све периоде, које се могу преузимати или ишчитавати, као што је на пример *Documents on British Foreign Policy 1919–1939 - Third Series Volume VII*, једна од свезака велике збирке британских докумената коју је приредио Ернест Вудворд, конкретно покрива деведесет дана, од 15. августа до 3. септембра 1939. године, неуспеле британске напоре да одврати Немачку од агресије према Пољској, и завршава се британском објавом рата Трећем Рајху⁷.

Znaci.net⁸ је домаћи сајт који садржи велики број монографија и докумената у дигиталном формату доступних за ишчитавање или преузимање на рачунара, које се односе на Други светски рат на подручју Југославије. Литература са којом се срећемо на овом сајту је заиста разноврсна; осим домаће литературе за тај период наилазимо и на бројну мемоарску литературу. Ипак нама су знатно занимљивије књиге страних писаца. Срећемо се са научним и мемоарским делима савезничких и немачких аутора. Од књига мемоарског

⁶ <http://archive.org/index.php>

⁷ E. Woodward, *Documents on British Foreign Policy 1919-1939- Third Series Volume VII*, London 1954, доступно на: <http://archive.org/details/DocumentsOnBritishForeignPolicy1919-1939-Third-SeriesVolumeVi1939> [20. 01. 2013].

⁸ <http://www.znaci.net/>

карактера ту су чувена књига *Рат на Балкану* Фицроја Меклејна, *Специјални задатак Балкан* Хермана Нојбахера, мемоари генерала Лотара Рендулица на немачком језику, *Британска политика према Југоисточној Европи у Другом светском рату* Елизабет Баркер, и многе друге. Међутим право благо овог сајта представљају дигитализована оригинална немачка и савезничка документа. Од немачких докумената ту су заплешени папири група армија Е и Ф, друге Оклопне армије и њених нижих ешалона из ратних година 1943. и 1944⁹, који нам дају непосредан увид са друге стране у војне операције на Балкану у завршним годинама рата. Од савезничких докумената на располагању су они везани за савезничке конференције: прву конференцију у Квебеку 1943, конференције у Каиру и Техерану 1943, на Јалти 1945. године и извештаји са саслушања немачких ратних заробљеника, као и она која се односе на немачке команданте који су служили на балканском ратишту.¹⁰ Ова интернет адреса захваљујући широком избору релевантне литературе и докумената може бити од велике користи, не само онима који се баве историјом Југославије, већ и историјом двадесетог века захваљујући књигама страних аутора и оригиналним документима који се на њој налазе. Иако је покривен само један релативно кратак период историје наших простора, то је урађено врло детаљно, па остаје само жаљење што нема више оваквих интернет страна на српском језику.

Како бисмо показали потенцијал ових извора обрадићемо укратко једну тему из опште историје двадесетог века. На основу литературе и докумената које можемо да преузмемо у електронском облику налазимо доста података о ставу Велике Британије према југоисточној Европи и Балкану између два рата, пред почетак а и за време Другог светског рата.

2. Став Велике Британије према југоисточној Европи и Балкану

Британци су се у дешавања у југоисточној Европи 1939. умешали невољно и непромишљено. Били су заокупљени претњом од стране Немачке да узме Пољску¹¹ што би нарушило европску равнотежу снага, а с друге стране

⁹ Objavljena nemačka i saveznička dokumentacija, Zbirka dokumenata nemačke Armijske grupe E (Heeresgruppe E), T311 roll175 National Archive Washington, dostupno na: <http://www.znaci.net/00002/359.htm> [20. 01. 2013]; Objavljena nemačka i saveznička dokumentacija, Komanda nemačke Armijske grupe F, digitalizovani snimci publikacije T311 roll 187 američke Nacionalne arhive Vašington, dostupno na: http://www.znaci.net/NARA/T311_187/T311_187.php [20. 01. 2013].

¹⁰ Objavljena nemačka i saveznička dokumentacija, Izveštaji sa ispitivanja nemačkih zvaničnika, Institut für Zeitgeschishte – München, dostupno na: <http://www.znaci.net/00002/319.htm> [20. 01. 2013].

¹¹ The British War Bluebook је дигитална збирка докумената објављених уз сагласност британске владе 1997. године, и садржи документе који се тичу немачко-пољских односа и избијања непријатељстава између Немачке и Велике Британије. Покрива период од 26. јануара 1934. до 4. септембра 1939. године. World War II: Documents, British War Bluebook, доступно на: http://avalon.law.yale.edu/subject_menus/blbkmnu.asp [21. 01. 2013].

у Средоземљу је постојала италијанска претња да наруши поморске путеве до Блиског истока и Индије. Југоисточна Европа је била сива, „ничија земља“ између немачког притиска на истоку и италијанског на југу. Британцима је Турска била стратегијски важно подручје, бедем који је њихове поседе на Блиском истоку штитио од немачких, италијанских или руских тежњи. Балкан, изузимајући Грчку, простор је који је привредно и друштвено заостао, политички нестабилан, испуњен завадама, сплеткама и заверама и изненадним убиствима, тражио је страну помоћ. На савете из иностранства се нису обазирали па је најпаветније било не мешати се.

Међутим ни Хитлер ни Мусолини нису били таквог мишљења, желели су да продру у југоисточну Европу, некада као супарници а некада заједно зарад заједничких интереса. Због тога су Британци ушли у Други светски рат са обавезама не само према две државе на југоистоку Европе, Грчкој и Турској. Једностраним гаранцијама Британци су се, заједно са Французима, обавезали априла 1939. године на сваку помоћ која је у њиховој моћи, а која би помогла Грчкој и Турској да се уз помоћ сопствених снага успротиве нарушавању њихових националних интереса. Оваква одлука британске владе била је крајње чудна, будући да су ове две државе на крајњем рубу Европе, много удаљеније од Чехословачке која је годину дана раније била искључена из сфере британског интереса.¹² Британска одлука о уплитању на Балкану није проистекла из промишљеног политичког или војног планирања, то је била на брзину импровизирана реакција на кораке које су предузели Мусолини и Хитлер у пролеће 1939. године, а уследила је непосредно после одлуке објављене 31. марта да се пружи гаранција Пољској, која је такође била донета непромишљено, према речима Чемберлена како би се избегао „какав изненадни потез или напад“.¹³ Гаранције Грчкој дате су као паничан британски одговор на италијанску инвазију Албаније 8. априла 1939. и могле су се схватити као израз традиционалне поморске стратегије на Средоземљу. Гаранције дате Румунији биле су одговор на гласине након Хитлеровог уласка у Праг – да предстоји немачки напад на Пољску или Румунију.

Други светски рат на Балкану започео је италијанским нападом на Грчку, 28. октобра 1940. године. Грци су пружили снажан отпор и убрзо натерали италијанску војску на повлачење, па је Немачка морала да интервенише како би спасила свог главног партнера понижења. Размештање британских трупа у Грчкој и приступ тамошњим војним базама омогућило би напад на нафтна поља око Плоештија у Румунији, која су била стратешки важна за снабдевање

¹² Минхенским споразумом од 29. септембра 1939. године Француска и Велика Британија дозволиле су нацистичкој Немачкој да анектира Судетску област, махом насељену етничким Немцима, и тако запечатиле судбину Чехословачке, у нади да ће то задовољити Хитлера, умирити немачку агресију и осигурати мир у Европи. Енглески превод овог уговора такође налазимо у дигиталном формату. The Munich Agreement-Documents, The Munich Pact, доступно на: <http://avalon.law.yale.edu/imt/munich1.asp#art1> [21. 01. 2013].

¹³ E. Barker, *Британска политика према југоистоčnoј Европи у Другом свјетском рату*, Published in Great Britain by the Macmillan Pres 1976, 22.

немачких трупа. Грци су се у почетку опирали британској интервенцији, плашећи се да би то изазвало немачку реакцију, међутим када је грчки диктатор Метакос преминуо 19. јануара 1941. године дошло је до промене политике и четири британске дивизије са северноафричког ратишта су почеле да се размештају у Грчкој у марту. Бугарска је 1. марта потписала Тројни пакт¹⁴, па су немачке трупе из Румуније почеле да се крећу на југ, спремајући напад на Грчку. Да би ова операција успела, Немцима је била потребна југословенска железничка мрежа. После немачког притиска 25. марта у Бечу Југославија је потписала Тројни пакт, међутим уз британску подршку у Београду се догодио пуч који је на власт довео владу генерала Душана Симовића. Немачка је реаговала, и Југославија је прегажена за мање од две недеље, а њена територија је подељена међу државама Осовине. Пад Југославије угрозио је британско-грчке планове за одбрану. Пошто је већина снага била окренута према Бугарској, Немци су лако савладали савезнике и британске трупе морале су да се евакуишу из Грчке. Последња фаза балканске кампање била је битка за Крит, када су немачки падобранци, упркос великим губицима и храбром отпору Британаца и Новозеланђана, заузели ово острво. Тиме су конвенционалне војне операције на Балкану завршене све до 1944. године, а терет борбе преузели су на себе покрети отпора.

Да бисмо боље разумели ове односе и комплетну политику Велике Британије према овим земљама, може нам послужити дело Елизабет Баркер (1910–1986), дипломатског дописника и историчара модерне Европе чија је намера била да подржи студије о новијој модерној историји, посебно историју централне и источне Европе.

У Другом светском рату Елизабет Баркер је руководила балканском секцијом Управе за политичко ратовање и радила у политичко-обавештајном одсеку британског Министарства спољних послова (*Political Warfare Executive, Political Intelligence Department, Foreign Office*).¹⁵ Већ тада је службено имала увид у многе британске тајне документе, припремала је директиве за емисије британског радија и штампе и упознала бројне политичаре и новинаре, од којих су многи били из земаља југоисточне Европе, тада у емиграцији у Лондону.

Елизабет Баркер скромно наглашава да њен рад није историја југоисточне Европе у Другом светском рату, чак ни приказ британске политике на том подручју. Њен циљ је био да упозори на неке битне елементе, потребне за разумевање те политике. Често се служи примарним изворима, наводи карактеристичне, битне цитате из докумената и белешки истакнутих државника и функционера Министарства спољних послова. Зналачки и врло вешто тематски групише изворе, уочава суштину проблема и своје систематско излагање прати бриљантном анализом, понекад и дискутабилним опсервација-

¹⁴ 20th century documents, Three-Power Pact between Germany, Italy and Japan, Signed at Berlin, September 27. 1940., доступно на: <http://avalon.law.yale.edu/wwii/triparti.asp#b1> [21. 01. 2013].

¹⁵ Исто, 9.

ма и закључцима. Неки наслови појединих поглавља њене књиге у најкраћем могућем облику приказују тадашње основне дилеме британске политике према појединим земљама југоисточне Европе или једноставно карактеришу тадашњи положај.

Она пре свега доноси податке о Грчкој и Југославији за период након априла 1941. године, али и за Румунију, Бугарску, Мађарску и Албанију, земље о којима је до сада много мање писано. За Турску су нам дати само они подаци који су директо везани за британску политику и њене односе са југоисточном Европом. Ово подручје посматрано је као целина и спадало је у надлежност британске команде за Блиски исток и Средоземље, Управе за специјалне операције (*Special Operations Executive = SOE*), као и Управе за политичко ратовање (*PWE*). Дело се бави мање доступним или сасвим тајним изворима, а уз то третира значајна политичка питања из недавне прошлости. Настало је на основу службених докумената који се налазе у Британском државном архиву и доступни су јавности, али постоје и документи до којих се још не може доћи. Поред тога документарна грађа је допуњавана приказима из прве руке, како Британаца тако и свих оних који су учествовали у догађајима за време Другог светског рата. На основу података које нам даје аутор можемо створити слику дела британске политике у годинама ратног вртлога па се може посматрати и као фрагмент глобалних британских спољнополитичких настојања која највећим делом нису остварена.

Посебно је настојано да се дође до података о акцијама комунистичких партија у југоисточној Европи који су били значајни за Британију и њен став према овим земљама. Књига има специфичну вредност зато што показује дуг пут еволуције британских службених ставова и на крају прихватање народноослободилачког покрета као јединственог стварног представника борбе против фашизма. Управо та борба још једном је потврдила вредност и снагу НОБ-а што се, без обзира на све спољнополитичке калкулације и покушаје решавања питања Југославије унутар антихитлеровске алијансе није могло заобићи. Живот југословенске револуције и њених идеја превладала је кабинетска размишљања различитих ресора и служби, изборивши у пракси самосталан и независан развој нове југословенске заједнице.

У истој књизи објављено је и дело које је посвећено британској политици на југоистоку Европе чији су уредници професори Филип Оти и Ричард Клог. Поред њих можемо споменути још неколико аутора који су се бавили овом темом и налазе се у другој књизи Елизабете Баркер. Тај збир текстова логички се надовезује на њен рад и употпуњује слику британске делатности на том подручју, а издат је под насловом „Британска политика према отпору у време рата у Југославији и Грчкој“.¹⁶

¹⁶ Bickam Sweet- Escott, *SOE na Balkanu*; F. W. D. Deakin, *Mit o savezničkim iskrcavanjima na Balkanu u Drugom svjetskom ratu (s posebni osvrtom na Jugoslaviju)*; S. W. Bailey, *Britanska politika prema Draži Mihajloviću*; C. M. Woodhouse, *Ljeto 1943.; kritični mjeseci*; E. C. W. Myers, *Delegacija Andarte u Kairu: kolovoz 1943.*

Поред ове књиге за проучавање и боље разумевање односа Велике Британије према земљама југоисточне Европе може послужити и друга литература доступна на овом сајту:

- Major William Jones: TWELVE MONTHS WITH TITO'S PARTISANS (en)
- John Cripps: MIHAILOVIC OR TITO? HOW THE CODEBREAKERS HELPED CHURCHILL CHOOSE (en)
- The Secrets War. The Office of Strategic Services in World War II (en)
- (US DEPARTMENT OF THE ARMY): GERMAN ANTIGUERRILLA OPERATIONS IN THE BALKANS (1941–1944) (en)
- RAF MEDITERRANEAN REVIEW (en)
- SPECIAL OPERATIONS: AAF AID TO EUROPEAN RESISTANCE MOVEMENTS (en)
- Lieutenant-Colonel Wayne D. Eyre: OPERATION RÖSSELSPRUNG (en)
- William M. Leary: FUELING THE FIRES OF RESISTANCE – Army Air Forces Special Operations in the Balkans during World War II (en)
- AIR POWER IN THE MEDITERRANEAN – November 1942–February 1945 (en)
- WORLD WAR II – A CHRONOLOGY (en)
- GERMAN MILITARY ABBREVIATIONS

Као што смо видели процес дигитализације историјских извора увелико траје. Велике библиотеке у западноевропским и северноамеричким земљама чине напоре да дигитализују своје фондове, део тог материјала је доступан бесплатно широј јавности, путем слободних интернет библиотека, уколико не поседујете чланску карту неке од њих. Реч је углавном о старијим издањима, из обзира према ауторским правима, међутим када су у питању збирке објављених извора и класична дела могуће је пронаћи драгоцен материјал. Осим тога ту је и обилан видео и аудио материјал, аутентични снимци, филмови или говори, многобројне фотографије.

Брз проток и размена информација су карактеристика нашег дигиталног доба, и ни историографија не остаје имуна. Осим жеље да се што брже и лакше дође до информација, постоји и свест да би неки документи, који су од општег културног и историјског значаја, требало да буду са лакоћом доступни читавој јавности, а ништа не пружа бољу платформу за тако нешто од интернета. Интернет адресе које садрже дигитализоване документе и књиге, као што видимо, често покрећу универзитети или библиотеке, како би се студентима олакшао приступ подацима који би им могли бити корисни у учењу или изради радова. Међутим оне нису намењене само студентима или научницима већ и ентузијастима, и могу да имају још ширу образовну улогу. Литература у електронском формату отвара бројне нове могућности, знатно олакшава проналажење података и проширује фонд доступне грађе. Може се очекивати да ће у будућности све већи број докумената да буде дигитализован и широко доступан.

Електронске књиге постају стандард у свету, и једнако уобичајена појава као и штампане монографије. Иако ми сматрамо да ништа не може да замени штампану књигу у руци, у ери у којој се толико ослањамо на рачунаре,

и разна друга чуда модерне технике, у раду такав практичан формат писане речи има својих предности.

На крају можемо да закључимо да овакав вид прикупљања извора и литературе не може још увек, а можда никада и неће моћи, да замени библиотеке и архиве, али историчару који уме да се служи новим технологијама оне могу осетно да олакшају истраживачки рад и прошире видике.

Литература

Прилози са интернета:

- Barker, E. (1976). *Britanska politika prema jugoistočnoj Evropi u Drugom svjetskom ratu*. Published in Great Britain by the Macmillan PreCs, доступно на: <http://www.znaci.net/00001/171.htm> [19. 01. 2013].
- Woodward, E. (1954). *Documents on British Foreign Policy 1919–1939 – Third Series Volume VII*, London, доступно на: <http://archive.org/details/DocumentsOnBritishForeignPolicy1919-1939-ThirdSeriesVolumeVi1939> [20. 01. 2013].
- World War II documents: *Documents, British War Bluebook*, доступно на: http://avalon.law.yale.edu/subject_menus/blbkmenu.asp [21. 01. 2013].
- Objavljena nemačka i saveznička dokumentacija, *Izveštaji sa ispitivanja nemačkih zvaničnika, Institut für Zeitgeschishte – München*, dostupno на: <http://www.znaci.net/00002/319.htm> [20. 01. 2013].
- Objavljena nemačka i saveznička dokumentacija, *Komanda nemačke Armijske grupe F, digitalizovani snimci publikacije T311 roll 187 američke Nacionalne arhive Vašington*, доступно на: http://www.znaci.net/NARA/T311_187/T311_187.php [20. 01. 2013].
- Objavljena nemačka i saveznička dokumentacija, *Zbirka dokumenata nemačke Armijske grupe E (Heeresgruppe E), T311 roll 175 National Archive Washington*, доступно на : <http://www.znaci.net/00002/359.html> [20. 01. 2013];
- The Munich Agreement-Documents, *The Munich Pact*, доступно на: <http://avalon.law.yale.edu/imt/munich1.asp#art1> [21. 01. 2013].
- 20th century documents, *The Anglo-Russian Entente 1907*, доступно на: http://avalon.law.yale.edu/20th_century/angrusen.asp [19. 01. 2013].
- 20th century documents, *Athlantic charter*, доступно на: <http://avalon.law.yale.edu/wwii/atlantic.asp> [19. 01. 2013].
- 20th century documents, *Bagdad Pact; February 4. 1955*, доступно на: http://avalon.law.yale.edu/20th_century/baghdad.asp [19. 01. 2013].
- 20th century documents, *Cuban Missile Crisis and Aftermath*, доступно на: http://avalon.law.yale.edu/subject_menus/msc_cubamenu.asp [19. 01. 2013].
- 20th century documents, *Three-Power Pact between Germany, Italy and Japan, Signed at Berlin, September 27. 1940.*, доступно на: <http://avalon.law.yale.edu/wwii/triparti.asp#b1> [21. 01. 2013]

Andrija B. Dimitrijević, Danijela Lj. Petrović

LITERATURE FOR GENERAL HISTORY OF TWENTIETH CENTURY IN ELECTRONIC FORM

Summary: This paper gives an overview of the use of literature in electronic format in the study of specific topics in general twentieth century history, and discusses its advantages and disadvantages. Development of information technology has contributed to the increasing number of documents, articles and monographs available for reading or downloading on the World Wide Web, and the electronic book, known as e-book, appears as a counterpart to the printed one. Use of the e-book allows us to get to the literature, not previously available, that is needed to facilitate understanding of certain events that are primarily related to the twentieth century. Documents available for downloading can be stored on a computer, and later read in the appropriate program as PDF (Portable Document Format) files. There is a number of specialized sites on the World Wide Web that offer free downloading or reading of sources and literature of different historical periods including the twentieth century. All this, with the knowledge of foreign languages and computer skills, can greatly facilitate scientific research and expand the circle of available literature.

Key words: e-book, internet, computer, twentieth century history

